

Daugelis „Jovaro” narių kartu yra ir neseniai išėjusios knygos „Baltarusių mitologija: Enciklopedinis žinynas” (*Беларуская міфалогія: Энцыклапедычны даведнік*) autoriai. Šioje knygoje pirmąsyk mūsų šalies istorijoje taip išsamiai ir sistemingai aprašytas baltarusių pasaulėvaizdis, joje atsirado vietos ir archajiškų mitų rekonstrukcijoms, ir baltarusių pagonių tikėjimams bei prietarams, jų nurodymams, perspėjimams bei užkeikimams, ir dar daug kam kitam. Sudarant knygą buvo pasitelkta ir 200 metų senumo, ir šiuolaikinių tyrinėjimų patirtis. Tarp kitko, žodyno autoriai, rašydami savo straipsnius, kartais naudojo si ir „Jovaro” ekspedicijų metu užrašytais duomenimis.

2003 metų liepos 26–27 dienomis visuomeninė draugija „Jovaras” kartu su Vileikos istorijos ir kraštotyros muziejumi jo patalpose surengė Vileikos regioninę mokslinę-praktinę tarptautinę konferenciją „Vileikos krašto kultūrinis landšaftas”. Konferencijoje pranešimus perskaitė bei polemikoje dalyvavo mokslininkai ne tik iš Vileikos krašto bei visos Baltarusijos, bet ir iš Lietuvos istorijos instituto – humanitarinių mokslų daktaras, savo šalies sakralinės kultūros specialistas Vykintas Vaitkevičius. Pranešimų tema buvo Vileikos krašto istorija, liaudies kultūros archajiniai paminklai, papročiai ir padavimai, su žymiais žmonėmis susijusios vietos... Konferencijoje skaitytu pranešimų pagrindu 2004 m. išėjo atskiras straipsnių rinkinys „Vileikos krašto kultūrinis landšaftas” (*Культурны ландшафт Вілейшчыны*).

Dar keletas žodžių apie mūsų pavadinimą.

Pavadinimas „Jovaras” kilęs iš baltarusių etninės kultūros ir simbolizuoja tradicinį slavų pasaulėvaizdyje Pasaulio medį, arba Gyvybės medį. Turi mūsų centras ir savo emblemą (simbolį). Tai konkretus grafinis-spalvinis jovaro sprendimas, be pakeitimų paimtas iš baltarusių

liaudies siuvinėjimų. Mitologinė jovaro simbolika atspindi į tris dalis padalytą erdvės ir laiko visumą: 1) požeminis pasaulis – praeitis – medžio šaknys; 2) materialusis augalų, gyvūnų bei žmonių pasaulis – dabartis – medžio kamienas; 3) antžemiškas, dvasinis pasaulis – ateitis – medžio vainikas, jo šakos. Šį senąjį savo protėvių simbolį mes suvokiame ir kaip mūsų gyvenimo modelį, jo formulę bei dinamiką. Mes, šiuolaikiniai baltarusiai, gyvenantys dabartyje, privalome atminti bei gerbti savo praeitį, savo istoriją, kad perduotume ją ateities kartoms. Nes juk nepaisant daugybės išbandymų, tekusių mūsų tautai, ji sugebėjo išsaugoti savo šventas vietas tikrąja žodžio prasme. Į šias šventas, sakralias vietas – šventvietes šimtmečiais ėjo ir tebeina baltarusiai, palikdami čia savo skaudulius ir nusivylimus. Šios šventvietės iš tikrųjų juos apvalo, gydo ne tik jų kūnus, bet ir sielas. Ir mes, dabartiniai šios žemės žmonės, privalome ne tik saugoti bei ginti šias vietas, bet ir suvokti jų šventumo prasmę. Mes turime suprasti: gyvuoja šventvietės – gyvuos bei išliks ir mūsų Baltarusija, gyvuosim bei išliksim ir mes, kaip turtingų ir senų tradicijų tauta.

Tiek trumpai apie „Jovarą”, jo veiklą ir ekspedicijas. Jei lietuvių skaitytoją sudomino ši žinia, prašome Jus atsiliepti. Gal ir jūsų šalyje esama panašių organizacijų. Susipažinkime, parašykite mums, papasakokite apie savo papročius bei tradicijas. Įdomu būtų palyginti mūsų bendrus tyrinėjimus, aptikti paraleles. Juoba kad mes kitados priklausėme vienai valstybei ir iš praeities turime daug ką bendra.

*Irina KLIMKOVIČ,
žurnalistė, publicistė, etnoistorinio centro
„Jovaras” vykdomoji direktorė*

Baltarusijos legendiniai ežerai

Liudmila DUČYC, Irina KLIMKOVIČ

Kone kiekviename Baltarusijos rajone esama ežerų, pavadinimų „Šventais” ar panašiai: *Свяціца, Свяцец, Святазер’е* ir kt. XX a. trečiajame dešimtmetyje daugelis tapo pervadinti kaip *Светлое* „Šviesus”, *Сосновое* „Pušinis”, *Осиновое* „Drebulinis” ar *Комсомольское* „Komjaunuolių”, tačiau liaudyje jie ir toliau buvo vadinami senoviškai – „Šventas”.

XIX a.–XX a. pradžios kraštotyros literatūra liudija gausybę šventų ežerų. Šalia Uljanovičių Senos rajone du ežerai vadinasi „Didysis (*Вялікае*) šventas ežeras” ir „Ma-

žasis šventas ežeras”. Vygonų ežeras Vakarų Polesėje dar XIX a. viduryje vadinosi *Свяціцкае возера*.

Apie šventus ežerus paprastai pasakojami padavimai. Juose kone visad kalbama ežero vietoje anksčiau stovėjus bažnyčia, kaimą, karčemą arba miestą. Už žmonių nuodėmės jie prasmege, ir atsiradęs ežeras. Daug padavimų esama apie nuskendusį miestą Svitezio (*Свіцязь*) ežere ties Naugarduku. Pasak vieno iš jų, ežero vietoje būta miesto Svitezio. Jį valdęs kunigaikštis – Naugarduko kunigaikščio Mindaugo sąjungininkas. Kartą Naugarduką

užpuolę rusų kariai. Svitezio kunigaikštis su visa savo kariuomena nuskubėjęs į pagalbą Mindaugui. Mieste likę tik seniai, moterys ir vaikai. Tarp jų buvusi ir kunigaikščio dukra, tikra gražuolė. Naugarduko ir Svitezio kariuomenės buvo sumuštos. Rusų kunigaikštis priėjo prie pat miesto. Tuomet kunigaikščio dukrai pasirodžiusi dvasia ir pasakiusi paversianti miestą ežeru, o žmones gėlėmis. Ir kaip mat miestas pradings, o jo vietoje atsiradęs ežeras, po kurį plūduriavo balti žiedai.

Kitame padavime pasakojama, kad Svitezio miesto gyventojai buvę labai nesvetingi ir neleisdavę mieste nakvoti keleiviams. Kartą užėjęs į miestą senas luošys ir vargingos našlės paprašęs nakvynės. Iš pradžių ji nenorėjusi jo įsileisti, bet jis davė jai tris grūdus, kuriuos sumalus, išėjo trys kvortos miltų. Tokio stebuklo nustebinta, moteris įsileido senelį nakvynės. Kitą dieną miestelėnai norėjo nubausti moterį, bet senelis ją užstojo, ir tada jie nusprendė nubausti jį. Jis liepęs moteriai pasiimti vaiką ir eiti iš paskos, bet perspėjęs, kad neatsigręžtų. Vos tik jie išėjo už miesto sienų, miestas iškart ėmęs grimzti po vandeniu. Moteris atsigręžusi ir tučtuojau pavirtusi akmeniu.

Panašių padavimų galima išgirsti ir Dubenių k. (Borisovo r.), Gološevo k. (Toločinsko r.), taip pat apie vieną iš ežerų netoli Slonimo.

Mogiliovo priemiestyje Lupoleve dar XIX a. būta nedidelio ežero vardu „Šventas“. Manoma, kad šioje vietoje pamaldų metu prasmego cerkvė kartu su žmonėmis. Vietos gyventojai tikėjo, kad cerkvėje ežero dugne kiekvieną šeštadienio naktį vyksta pamaldos ir nuo kranto galima išgirsti varpų garsus.

Apie „Šventą“ ežerą tarp Ozeranų ir Krušinovkos kaimų Rogačevo rajone irgi esama legendos tenai nuskenčius cerkvę. Žvejų tinklai esą kartkartėmis užsikabina už povandeninės varpinės, o senas geležinis dabartinės cerkvės vartų kryžius esą ištrauktas nuo paskendusiosios.

Apie „Šventą“ ežerą ties Gorožos kaimu Osipovičių rajone XIX a. pradžioje dar pasakota čia kitados buvus cerkvę, kurią vanduo užliejo per 12 varstų aplink. Kai kuriuose kaimuose apie šventus ežerus galima išgirsti padavimų esą Velykoms į paviršių iškyla „karališkieji vartai“. Lemeševičių kaime ties Pinsku pasakojama kitados cerkvėje šventus Velykas ir skubėjus su Velykų pyragu į Serničkų kaimą, bet pyragas įkritęs ežeran. Jis pašventino vandenį, bet nepradingo, o tebeplūduriuoja vandeny ir retkarčiais pasirodo paviršiuje.

Esama padavimų, pasak kurių, po žeme prasmegę namai ar karčema, ir atsiradęs ežeras. Pavyzdžiui, Rečkų kaime Vileikos rajone vyresnio amžiaus žmonės kartą per Velykas išėję cerkvėn, o jaunimas – karčemon. Už tokią nuodėmę karčema prasmegusi, o jos vietoje atsiradęs ežeras.

Paprastai šventųjų ežerų vanduo laikomas gydomuoju, juose draudžiama gaudyti žuvis. Ypač paprastų žmo-

Akmenys „jaučiai“ prie Valų (Валы „Jaučiai“) k. Berezinsko r.

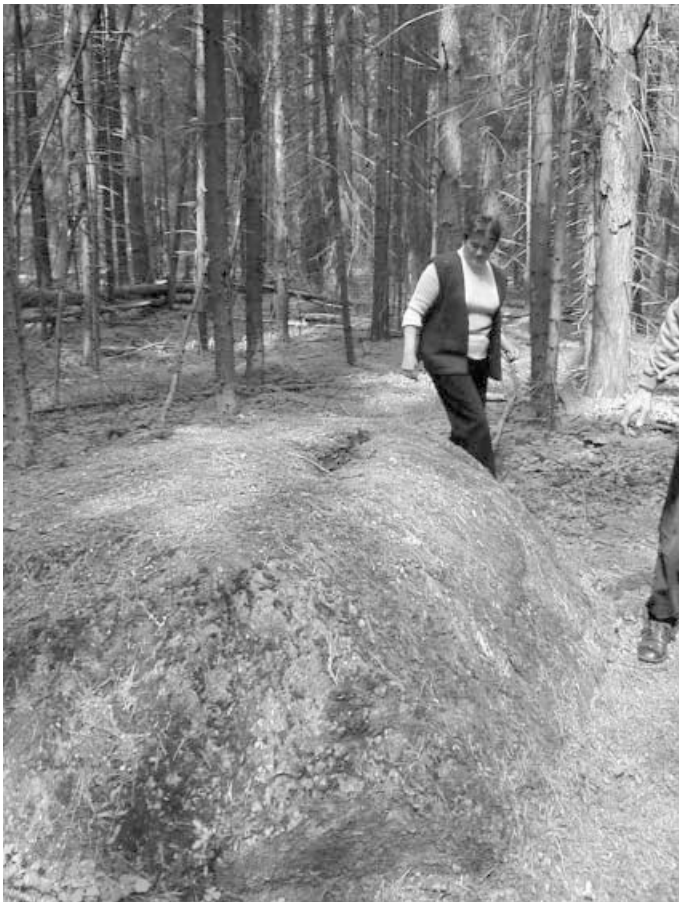
nių ir mokslininkų dėmesį traukia „Šventas“, arba Chitmilios, ežeras ties Šepelevičių kaimu Krugliansko rajone, Mogiliovo srityje. Ežero vanduo, pasak tikėjimo, padeda nuo odos ligų. Tyrinėtojus iš „Jovaro“ jau seniai buvo pasiekusi žinia esą kažkur ant ežero kranto stovi aukštas medinis kryžius, prie kurio vyksta stačiatikių apeigos. Pasakota, kad Kupolių naktį ežero vandenin nardinami nedideli mediniai kryžiai, o kitą dieną (liepos 7) ant kranto vyksta „fiesta“ (фэст) – liaudies šventė.

2002 metais liepos 7 apie 12 val. dienos mes nuo Belyničių pusės privažiavome prie Šepelevičių kaimo. Prieš mūsų akis kairėn į mišką viena paskui kitą suko mašinos. Mašinų judėjimas miško keleliu nenusileido judėjimui dideliame mieste. O kryžkelėje išvydome net eismą reguliavusią milicininką, rodžiusią gausiems atvykėliams, kuria kryptimi važiuoti ir kur statyti mašinas. Visas pušynas buvo užimtas palapinių, pakinkytų vežimų, daug kas sėdėjo prie patiestų staltiesių. Vietos valdžios rūpesčiu prie ežero buvo pastatytos persirengimo būdelės bei tualetai. Link nedidelio ežero (apie 3 hektarus) iš visų pusių leidosi mediniai grindinėliai. Daug žmonių maudėsi, murkdė į vandenį vaikus ir... šunis. Viešpatavo bendra pakili nuotaika. Atrodė, kad visa nepaliaujamai bruzda: vieni atvyksta, maudosi ar semia vandenį, kiti jau išvyksta. „Jovaro“

nariai ilgai sukinėjosi tarp žmonių, stebėjo, kaip susitinka giminės ir seni pažįstami, užmezgamos naujos pažintys. Matėme ir tokių štai vaizdelį: pagyvenusios moterys plėšė nuo jaunų ažuoliukų paežerėje lapus ir merkė juos vandeniui. Mūsų paklaustos jos atsakė, kad paskui namuose jos pade- da lapus už ikonų, ir šie visus metus joms padedantys nuo visokių ligų bei nelaimių. Pakalbėję su žmonėmis sužino- jome, kad pagal tradiciją jau daugelį amžių žmonės suva- žiuoja čia iš visos apylinkės amždaug 20–30 km spinduliu. Visi laukė atvykstant šventiko, kuris jau kelinti metai iš ei- lės čia atlieka ežero vandens pašventinimo apeigas. Mes irgi labai norėjome pamatyti tokias apeigas, bet šio jaudin- nančio įvykio nesulaukėme: mums dar reikėjo suspėti prie kitų objektų, tarp jų – ir į senąją Drucką.

Daugelio šventųjų ežerų pakrantėse archeologų aptik- ta pagonišku šventyklų, pilkapių pėdsakų bei kultinių rie- dulių. Viena iš tokių šventyklų ištirta ant „Švento“ (dabar *Доброе*) ežero kranto ties Chodosovičių kaimu Rogačevo rajone. Vidury šventyklos archeologai rado duobę nuo di- delio stulpo, ant kurio stovėjęs garbinamas stabas. Aplink duobę užfiksuota keturi lovio pavidalo įdubimai, kuriuose senovės žmonės degino ugnį ir sudėdavo aukas.

Baltarusijoje prie daugelio šventųjų ežerų esama ir aukštumų – kalnų ar kalnelių, irgi vadinamų „Šventais“. Antai ties Kaplancų kaimu Berezinsko rajone būta „Šven-

„Akmeninė Boba“ prie Dubianių k. Borisovo r.

to ežero“ (*Святое Возера*), „Švento kalno“ (*Святая Гара*) ir upelio „Šventyčio“ (*Свяціца*). Ties Strelkų kai- mu Verchnedvinsko rajone esama „Švento ežero“ ir „Švento kalno“, ant kurio auga garbinama pušis, o neto- liese teka šventas šaltinis. Ant šio Švento kalno vietiniai žmonės nuo amžių šventė Kupoles.

Apipinti padavimais ir ežerai vardu „Kurčias“ (*Глу- хое*). Tokie ežerai būdingai turi antrą vardą – „Lauki- nis“ (*Дикое*). Apie „Kurčią“ („Laukinį“) ežerą netoli Červenio miesto (senasis pavadinimas – Igumenas) pa- davimas pasakoja esą ežero vietoje kitados būta pago- niškos šventyklos (*«поганское болванище»*), kurioje su- sirinkdavo daugybė žmonių. Kartą pro šalį važiavo vie- nuolė igumenė (vienuolyno viršininkė) iš „Afonos kal- no“. Ji įkalbėjo aplinkinius krikščionis šventyklos vieto- je pastatyti vienuolyną. Taip ir tapo padaryta. Tačiau po kurio laiko vietiniai gyventojai vėl grįžo prie savo protė- vių tikėjimo – pagonybės. Už tokią nuodėmę vienuoly- nas prasmegęs, ir atsiradęs ežeras.

Apie „Kurčią“ („Laukinį“) ežerą ties Kaupinskių kai- mu Diatlovo rajone esama padavimo esą Napoleonas Bo- napartas traukdamasis čia paskandino prisigrobtus tur- tus. Naktimis iš ežero gelmės pasirodęs vaiduoklis ir smau- giąs lobio ieškotojus, mėginančius ištraukti jį iš vandens.

Po visą Baltarusiją išsibarstę ežerai vardu „Bedugnis“ arba „Bedugnė“. Padavimai apie juos įvairūs, bet išsiskiria siužetas su kunigu. Tokiose legendose pasakojama, kaip kunigas, grįždamas iš ligoonio, užsukęs į vienus namus per- nakvoti. Šeimnininkė nusprendė pavaišinti svečią ir iškepti kiaušinienę. Ji nuėjo kiaušinių ir pamatė, kad vieno trūks- ta. Namuose niekuomet niekas nedingdavo, taigi šeimnin- kė ėmė plūstis su namiškiais. Kunigas nutraukė barnį, atsi- sakė vakarienės ir pasakė tenoriš pailsėti. Jis atsigulė ant suolo po langu, o maldaknygę ir kryžių pasidėjo ant stalo. Auštant kažkas pabeldęs į langą ir liepęs kunigui nedel- siant keltis ir eiti. Ir taip tris kartus. Kunigas liepė savo vežikui kinkyti arklį, ir jie išvyko. Išvažiavus už kaimo, ku- nigas prisiminė ant stalo palikęs savo daiktus ir pasiuntė jį vežiką. Vėl privažiavęs kaimą vežikas pamatė, kad jo vie- toje jau tyvuliuoja ežeras, o vidury plūduriuoja staliukas su maldaknyge ir kryžiumi. Žmogus prisiartinio prie vandens, ir staliukas pats priplaukė prie kranto. Kai žmogus paėmė nuo jo daiktus, staliukas iškart nuskendo.

Baltarusijoje gana daug ežerų tokiais pavadinimais kaip *Багушеўка*, *Багданаўскае*, *Царкавішча*, *Дзя- воцае*, *Бабіна*, *Ігрышча*, *Лысае*, *Янава*. Lepelsko rajono Kamenio kaime apie nedidelį ežerėlį vardu „Mer- gelės“ esama padavimo kitados per ežerą leduėjus mer- ginas į Tris karalius (*Вадохрышча*) ir visas kartu pa- skendus. Esama ir tokių pavadinimų kaip *Валоўе*, *Тур- возера*, *Мядзведзь*, *Лебедзь*. Ties Orša apie vieną nedidelį ežerą pasakojama legenda esą jame gyvenęs sli- binas Volotas. Jis mitęs gyvuliais ir žmonėmis. Žmonės

ilgai grūmėsi su juo, bet niekaip nepajėgė nugalėti. Pagaliau atsiradęs toks *асілак* (kariūnas), kuris užmušė slibiną ir sukapojo jį į tris dalis – galvą, liemenį ir uodegą. Kiekvieną dalį jis palaidojo atskirame kape. Taip ant ežero kranto atsiradę pilkapiai.

Daugelis ežerų turi tokius pavadinimus kaip *Княжае возера* „Kunigaikščio ežeras“, *Княжанка* „Kunigaikštietė“, *Княжна* „Kunigaikštienė“. „Kunigaikščiu“ vadinamas didžiausias Žitkovičių rajono ežeras Polesėje. Apie jį gausu padavimų. Pasak vieno iš jų, kažkuris iš Slucko kunigaikščių Olelkovičių ėmęs neapkęsti savo jaunesniojo brolio ir įkalinę jį pilyje, pastatytoje saloje vidury ežero. Per potvynį pilis sugriuvo, o kunigaikštis žuvo. Apie „Kunigaikščio“ ežerą ties Babrušino kaimu Gluboko rajone padavimas byloja jame nuskendus kunigaikštį su savo arkliais. Nedidelis ežeras ties Druja Breslaujos rajone žinomas vardu *Ольжанка*. Pasak padavimo, kunigaikštienė Olga jame krikštijo laudį.

Daug ežerų vadinasi *Белая* „Baltas“ ir *Чорная* „Juodas“. Be to, paprastai jie yra visai šalia vienas kito. „Baltuose“ ežeruose vanduo skaidrus, o „Juoduose“ būdingai drumstas. Kai kurių „Baltų“ ežerų vanduo laikomas gydomuoju. Taip pat esama ežerų tokiais vardais kaip *Сіняя* „Mėlynas“ arba *Чырвоная* „Raudonas“.

Įdomūs ir tokie hidronimai kaip *Чортава возера* „Velnio ežeras“, *Чортава вока* „Velnio akis“, *Волатава возера* „Voloto ežeras“, *Яцвезь* „Jotvingis“, *Рагнэдзь* „Rognedas“, *Падкова* „Pasaga“, *Дунай* „Dunojus“, *Пагоня* „Vytis“, *Боярычына* „Bajoriškės“.

Apipintos padavimais ir legendinių ežerų salos. Apie ežerą prie Seno miesto pasakota jo salose gyvenus dvasias. Geroji dvasia gyvenusi didžiojoje saloje, o piktoji dvasia – mažojoje. Bet paskui piktoji dvasia nugalėjusi gerąją ir atėmusi iš jos didžiąją salą. Šumilinsko rajono Gorodensko ežere, pasak padavimo, kitados didikai rengdavę pasilinksminimus ir užkasę ten daug visokių indų. Su Ezeriščės ežeru Gorodoko rajone Vitebsko srityje susijęs padavimas apie požemiuose paslėptus lobius. Pasakojama ten už geležinių vartų gyvenus užkerėtą gražuolę. Kartkartėmis ji išeidavusi į paviršių kartu su dviem milžiniškais šunimis. Žmonėms ji nieko bloga nedariusi. Mergina pamilusi žveją Janušą Vechotką ir parodžiusi jam saloje didžiulį sidabro bei aukso lobį.

Iš visko, kas pasakyta, galima padaryti išvadą, kad ežerų garbinimas susijęs su vandens ir vaisingumo kultu. Vanduo liaudies pažiūrose yra vienas iš pagrindinių kosminių elementų (kartu su žeme, oru ir ugnimi). Baltarusių mitologijoje, kaip ir daugelyje kitų, vanduo siejamas su pa-

Stilizuotas Pasaulio medžio – jovaro atvaizdas, paimtas iš baltarusių liaudies siuvinėjimų.

saulėkūra, kur jis simbolizuoja chaosą. Ar ne todėl daugelyje baltarusių padavimų bei legendų Dievas baudžia žmones už jų nuodėmes būtent vandeniui? Vanduo praryja žmogaus sutvarkytą erdvę – šventovę, kaimą, namus, karčemą ir t. t., taigi vėl stoja visuotinis chaosas.

Arvalantis vandens vaidmuo išreikštas kalendorinėse apeigose. Velykų (*Вяликадня*, t. y. Didžiosios dienos – Didžiojo ketvirtadienio) pradžia bei pabaiga (*Купалле*) būdavo palydima ritualinio maudymosi arba apsiplavimo apeigų (prisiminkime Chitimlios ežerą ties Šepelevičių kaimu).

Podraug vanduo – tai riba tarp „šio“ ir „ano“ pasaulių, kelias į „kitą pasaulį“, vėlių ir velnių buveinę, kas irgi paaiškina vandens ryšiu su pirmąsiais pirmapradžiu chaosu. Todėl šaltiniai bei ežerai Baltarusijoje garbinami nuo senų senovės.

LITERATŪRA:

1. Без-Корнилович М.О. Исторические сведения о примечательнейших местах в Белоруссии. - Санкт-Петербург, 1855.
2. Бяздоннае багацце. - Мінск, 1990.
3. Вицьбіч Ю. Пльве з-пад Святое гары Неман. - Мінск, 1995.
4. Дрэва кахання: Легенды, паданні, сказы. - Мінск, 1980.
5. Казанович Е. Легенда о Святом озере в Белоруссии // Живая старина. - 1915-1916, вып. III, р. 273-276.
6. Легенды і паданні. - Мінск, 1983.
7. Лиховское озеро при м. Песках Волковысского уезда // Материалы по этнографии Гродненской губ. - Вильна, 1912, вып. II, р. 359-362.
8. Максимович Н.И. Днепр и его бассейн. - Киев, 1901.
9. Описание церквей и приходов Минской Епархии, составленное по официальным затребованиям от причтов. Сведениям. - Минск, 1879.
10. Сведения 1873 г. О городищах и курганах // Известия императорской археологической комиссии. - Санкт-Петербург, 1903, вып. V, р. 1-64.
11. Сементовский А.М. Белорусские древности. - Санкт-Петербург, 1890.
12. Труды Минского губернского статистического комитета: Историко-статистическое описание девятого уезда Минской губернии. - Минск, 1870, вып. I.

Iš rusų k. vertė Dainius RAZAUSKAS

FROM BELARUS

This issue provides the reader with two publications from Belarus. The public organization “Явар” is discussed by Irina Klimkovic in the first publication. The author starts with the review of the Society that was registered in 1999 with its aim being to cherish national consciousness, to educate young people, to explore and revitalise ethnographical and historical traditions, and with its body involving regional ethnographers, scientists and artists from various fields.

In the second publication the authors Liudmila Dučyc and Irina Klimkovič on the basis of the information from the fieldwork of the Society “Явар” gives a description of Byelorussian lakes the names of which are linked with the world “holy” as well as of legends about these lakes.